

Beloaga, castillo sobre Txingudi

Nabarralde presenta un documental histórico en torno a las ruinas del castillo de Beloaga, en Oiartzun. Jiménez de Rada lo cita como una de las fortalezas que Castilla ocupó a Navarra en la conquista de 1200.

Desde las peñas de Arkale, este castillo roquero vigilaba el camino de Santiago (antes calzada romana; se halló en sus inmediaciones una lápida de hace más de 2.000 años), cuyo trazado se bifurca a sus pies en dos vías principales, el sendero de la costa, y la que por Astigarraga accedía al valle del Oria y seguía por el túnel de San Adrián hacia la Llanada alavesa. Según el arqueólogo Iñaki Sagredo, Beloaga servía de espejo de señales entre las plazas fuertes de Donostia y Hondarribia, cercanas, pero sin comunicación visual entre ellas. Una pieza clave, pues, en el sistema defensivo de Navarra, que de hecho aparece en el escudo de Oiartzun como emblema que la representa. Mucha actividad se ha movido ahí a lo largo de la historia. Conoció las guerras del siglo XIX, con escaramuzas y asaltos entre carlistas y peseteros. En el siglo XX, las autoridades franquistas instalaron barracas en Arkale para albergar batallones de castigo, prisioneros de guerra, con la tarea de excavar en la misma peña una red de bunkers a la que denominaron el 'Observatorio', una posición desde la que se controlaban las demás defensas de la frontera del Bidasoa.

'Beloaga Bizirik', grupo cultural de Oiartzun, emprendió hace unos años un proyecto de rehabilitación de las ruinas para dignificar su pasado y que sirva como lugar de memoria. La historia necesita estos escenarios para reavivar su simbología. Para difundir su relato, Nabarralde distribuye este documental entre sus promotores, con un coste de 8 euros. Es un modo de apoyar estos esfuerzos colectivos y contribuir a impulsar estas iniciativas, siempre escasas de recursos. Como en otras ocasiones, si alguien no tiene interés en recibir el DVD sólo tiene que comunicárnoslo y le devolvemos el importe.

Sormenaren lurralderra abiatzeko prest!

Aurten Durangoko Azokaren 52. edición ospatuko da abenduaren 6tik 10era eta Nabarraldeko ez diogu hitzorduari hutsik egingo. Euskal Herriko liburu eta disco argitalpenen erakusleihorik handiena Sormenaren Lurraldean bilakatuko da, bertako lemari jarreraik.

Dudarik gabe, Nabarralderen bat egiten duen lema da Gerediaga Elkartekoek hautatu dutena. Izan ere, gure maletan eramango ditugun urteko nobedadeek harreman zuzena daukate lurraldarekin, gure lurraldarekin, euskaldunon herrialdearekin.

Urte guztian zehar landu ditugun gaien ondorio bezala ekoiztutako lanak dira gure erakusmahaian aurkituko dituzuenak. Alde batetik, Gipuzkoako historiarenean murgiltzen den Beñi Agirre irakaslearen liburua aurkituko duzu: *Gipuzkoako historia nafarra. Euskal Herria osotasunetik Izenburuak aditzera ematen duen bezala, lurraldea bere testuin-guruan jartzen du, bere jatorria azalduz eta, hare gehiago, bere eraketa ulertzeko gakoak eskainiz.*

Bestalde, bai iaz bai aurten ospatu ditugun jardunaldi sendoen hitzaldi bildumak ere plazaratu ditugu. Biak ala biak, gure inguru, paisaiak, ondarea eta kultura bezalako kontzeptuen inguruan hausnartzera eramatzen gaituzte: Alde batetik, *Ondare Industria liburua* daukagu; eta bestetik *Ondarea eta Paisaia*. Ondarearen baitan gure nortasuna, kultura, historia, hizkuntza eta, azken finan, eraikitzen gaituzten zeinu

guztiak biltzen direla aditzera eman nahi dugu argitalpen hauen bitartez.

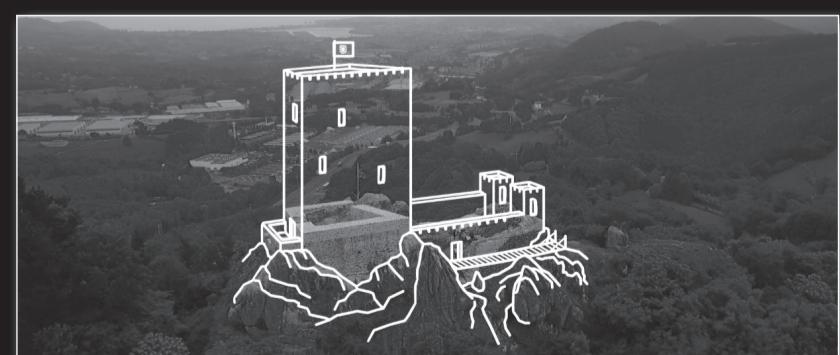
'Beloaga, memoriaren behatokia' dokumentalaren estrenaldia

Azkenik, azken urte honetan kaleratu ditugun bi dokumentalak ere aurkituko dituzue Durangoko Nabarralderen txokoan, bai DVD bai USB txartel formatuan: *Atxorrotxeko gaztelua* eta *Beloaga Memoriaren behatokia*. Azken ho-

nen aurkezpen berezi bat egingo dugu Irudienean ere, abenduaren 8an, Irudienea txokoan. Animatu bertaratzen, guretzat ezinbesteko da horrelako momentuetan zuen bultzada sentitzea.

Beloagako gaztelua Oiartzunen kokatzen da, Arkaleko haitzetan. Dokumentalean azaltzen dugun bezala, duela urte gutxi batzuk arte gaztelua ezezaguna zen askorentzat, Beloaga Bizirikeko taldeak ingurua garbitu eta bererraiunkta prozesu bat martxan jarri zuten arte. Ordutik argitarra

atera dena eraikin bat baino askoz ere gehiago da: memoria leku bat da, gure historiarenean pasarte desberdinak gogora ekartzen diguna: erromatarren garaia, Erdi Aroko Nafarroa, Done Jakue bidea, karlistaldiak, frankismoaren esklaboa... Pasarte guzti horiek goratu ditugu dokumentalean.

Durangoko Azokoako Irudienean, abenduaren 8an, 13:45ean.

BEÑI AGIRRE, ‘Gipuzkoaren historia nafarra’ liburuaren egilea
“Gure errelato propioa eraikitzerakoan, subjektu historikoa
definitzea da gakoa”

Nabarralde

Beñi Agirre irakasleak Gipuzkoaren historia nafarra. Euskal Herria osotasunetik liburua argitaratu berri du Nabarralderen eskutik. Liburua osatzen duten bost kapituluetan zehar, egileak lurralde honen osaketaren, jatorriaren eta gertakari historiko nagusien errepasoa eta analisia egiten du, gaur egun daukagun eremu honen nondik-norakoak ulertzte aldera.

Idoia Arrieta historialariak liburuaren hitzaurrean azpimarratzen duen bezala: "Bestelako subjektua duen historiografia tradizionalak landu izan du funtsean euskal herriarren irudia eta eman izan dio errelatoari haien ikuspegiko moldea. Beñi Agirrek, liburu honetan kontatzen duenarekin, beste pauso bat eman du aurrera. Etorkizunean, guztien esku egongo da haien tradizio historiko hori apurtu eta gurea oparo bihurtzea. Historialariok eta historia zaleok proiektu zabal eta ireki baten barruan, Euskal Herriarentzat eta herritarrentzat historian barna egindako bidearen testuinguruan, euskalnafarron historia beste era batera jorratu ahal izatea, alegia".

Egilearekin solastatzen aritu gara, bere lan berriaren xehetasunetan murgiltzen.

Zer nolako liburua da aurrean
daukaguna? Beste historia li-
buru bat?

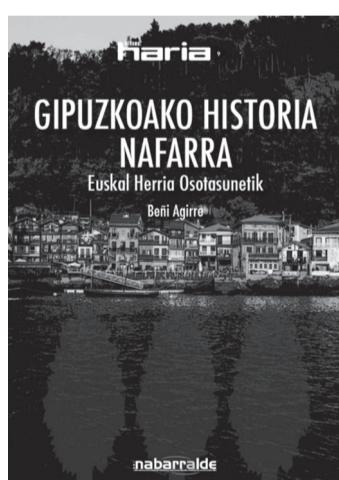
Esango nuke lan xume hau Gi-puzkoako historia dela, baina, beste modu batean kontatua. Antzinarotik Lizarrako 1931ko Euskal Estatu baten Estatutua idatzizentziloko gertaerak aztertzen dira, gertaera horietako bakoitzaz ulertzeko behar den testuinguruaren jarrita. Betiko bertsioak kritikoetako ihes, zerotik hasi eta narrazio berri bat sortu nahi izandut. Gu subjektu izango garen historia, alegia.

Gipuzkoako historia nafarra jarri diozu izenburutzat. Gipuzkoaren jatorriaren inguruan beltzuneak dauzkagula esango zenuke?

Argi dago Gipuzkoa hitzaren jatorria *Ipuzkoa* tenentzia nafarra dela, baina, eremu geografiakoak ez dato bat. 1200. urtean

Liburua osatzen duten bost kapituluetan zehar, egileak lurralte honen osaketaren, jatorriaren eta gertakari historiko nagusien errepasoan eta analisia egiten du.

Gaztelak inbaditu zituen lurraldetako hauek eta harez geroztik eurek antolatu izan dute lurraldea gaur duen itxura lortu arte. Mugak erabat administratiboak eta artifizialak dira; zeren eta, ez al daude, bada, hizkuntza, kultura, ohiturak edota identitate berberak Hondarribian eta Hendaian, Hernanin eta Aranon, Idiazabalen eta Altsasun edo Eibarren eta Ermuan? Gipuzkoaren eta Euskal Herriaren historia ezin da ulertu Nafarroaren, Gaztelaren eta Frantziaren historia kontuan hartu gabe.

IZENBURUA: Gipuzkoako historia nafarra. Euskal Herria osotasunetik

EGILEA: Beñi Agirre

HITZAURREA: Idoia Arrieta

ARGITALETXEA: Nabarralde Fundazioa

ORRIALDEAK: 204

Liburu honek Gipuzkoa eremu zabalago batean kokatzen du, Nafarroan, alegia. Egun ezagutzen ditugun Gipuzkoaren mugak Gatzelaren interesen arabera sortutakoak dira. Historian zehar liskarrak, gerrak eta ezustekoak hark eragindakoak baitira. Ezin da ulertu Gipuzkoako euskararen lurralte historiko zabalean kokatu gabe.

Gipuzkoako historiaren beste begirada eskaintzen digu egileak, kokanean zabaletik hasita egungo barrutira nola iritsi garen azalduz. Bi estatuen debekuaren aurrean herri baten onarpena aitortu du. Gure historiaren iraganaren gainetik pasa da eta beste errealtitateak sortzea ahaldidetu du.

Bestelako subjektua duen historiografia tradizionalak landu izan du funtsean euskal herritarren irudia eta eman izan dio errelatoari haien ikuspegiko moldea. Beñi Agirrek, liburu honetan kontatzen duenarekin, beste pauso bat eman du aurrera. Etorkizunean, guztiengongorik da haien tradizio historiko hori apurtu eta gurea oparo bihurtzea. Historialariok eta historia zaleok proiektu zabal eta ireki baten barruan, Euskal Herriarentzat eta herritarrentzat historian barna egindako bidearen testuinguruan, euskalnafarron historia beste era batera jorratu ahal izatea, alegia.

Zeintzuk dira Gipuzkoako historia nafarra ulertzeko kontuan izan behar ditugun gako nagusiak?

Besteak beste hiru azpimarratu-ko nituzke. Lehenengoa aipatu dugu, eta garrantzitsua da. Ezin da Gipuzkoaren gaia ikertu bere inguruan dituen euskal probintziatik bereiziz eta, eremu za-balago batean, Europako Hego-mendebaldeko testuingurutik aparte. Bigarrena da, errelato historikoaren subjektua aukeratu behar dela; hemen, nongo historia kontatzen da, baina “non” horren lurraldean “noren” batzuk bizi dira, eta kasu honetan, euskalnafarren bilakaera historikoa da errelatoaren subjektua. Hirugarrena, berriz, itsasertz eremua hartu behar da kontuan, Baionatik Urdialitzera (Castro Urdiales). Hegoaldetik, Ebro ibaiaren erribera errioxarreko eta goinafarreko produktuak kostalde honetako itsas portuetan itsasoratzen ziren. Bide bera egiten zuten nafar itsasontzietai urrutitik etortzen ziren gaiaik.

Hortaz, ez da Gipuzkoako historia kontatzen dena?

Bai, euskal herritarren historia nafarra Gipuzkoan da kontatzen dena. Gurpil zoro batean lotutako korapiloa dela dirudi, baina hitzak banan bana aztertuz, erraz askatuko dugu sorgin-kiribiloa.

Irakasten den historia ofizialak, zer nolako Gipuzkoa aurkezten digu? Zein da guk egin beharko genukeen irakurketa?

Funtsean, “historia ofizial” deitzen diren horiek bestelako subjektu bat izaten dute euren narrazioan. Hortik, gertaera berbera eta datu berberak erabiliz interpretazio ezberdinak izatearena. Beraz, subjektu historikoa definitzea da gakoa. Bere oroimen historikotik abiatuta egin behar du narrazioa eta hori berak bakanterri egin dezake. Historia idatzia, benetakoak, dokumentatua, egiaztagarria eta metodologia zientifikoak osatua izan behar du; eta narrazioa, memoria historikoa-rekin koherentea izan behar du. Zer egin behar dugun? Besteena kopiatzeari eta itzultzeari utzi eta gurea propioa eraiki.

El paisaje que nos recuerda

Angel Rekalde

Decía Joan Nogué que somos paisaje. Se refería a que nos relacionamos con el entorno en que vivimos de una manera más íntima de lo que creemos. No es un mero escenario de nuestra existencia, sino un sistema de lugares que nos motivan. Que nos dan sentido, emoción, referencia. Una parte esencial de la vivencia que de ellos pasa a nuestra memoria.

En sí el paisaje es suelo, población e historia. Si lo observamos en su materialidad más prosaica, descubrimos el trabajo de siglos de una gente que lo ocupa con su modo de vida, que lo construye con su esfuerzo, su mentalidad y también con su percepción. Porque uno de los atributos principales del paisaje es su condición de ser percibido. Y en ello el paisaje se impregna de la cultura de la sociedad que lo crea. Es, pues, el resultado de las andanzas de generaciones que lo han tallado con sus rebaños, sus picos y palas, sus oficios, sus campos, sus casas y fábricas, sus puentes, los caminos que lo recorren y le dan ángulos y rincones, panoramas y espacios que nos sobrecogen con la mirada, que alimentan nuestra vinculación al mundo real, a cada momento y experiencia, con el sonido de las palabras que lo nombran, la toponimia que lo sitúa, que lo humaniza y narra... El paisaje, en definitiva, es parte del relato de nuestras vidas, geografía de una población, producto de su quehacer, su impronta, y sentimiento de su presencia.

Es natural, pues, que ese paisaje que somos sea un elemento básico de la transmisión de la memoria. Que sea un 'lugar de memoria' en sí mismo, monumento de lo que fue y documento que lo demuestra. Las Bardenas, la montaña pirenaica, la costa, un puente de hierro o de piedra, una fábrica, una cantera... Nabarralde trabaja en la realización de un documental sobre el castillo de Beloaga, en Oiartzun, uno de esos sitios del paisaje que nos recuerda. Las ruinas de la fortaleza se levantan sobre las peñas de Arkale, justo al lado del camino de Santiago que vigilaba, que a sus pies se bifurca en dos vías principales, la que seguía el sendero de la costa, y la que a través de Astigarraga tomaba la senda del valle del Oria y se acercaba al túnel de San Adrián.

En sí el paisaje es suelo, población e historia

La documentación nos detalla que este castillo roquero de origen vasco, perteneciente a Navarra, fue ocupado por Castilla en la invasión de 1200 (según nos cuenta Jiménez de Rada). Su historia se documenta en otros episodios, a modo de inventario: órdenes (no muy claras) de asalto, de derribo, rebeliones de señores que se atrincheran, escaramuzas en las guerras carlistas... Hasta llegar al siglo XX, en que las autoridades franquistas instalan varios batallones de esclavos para excavar en la misma peña un 'Observatorio', una posición desde la que se coordinaba la red de bunkers de la zona, junto a la frontera del Bidasoa. Lugar estratégico para la guerra, para mercaderes y caminantes, para la memoria. Una asociación local ha emprendido un proyecto de rehabilitación de las ruinas, para recuperarlas, para recomponer su capacidad de transmisión de recuerdos e historia. Para que se conozca; que se visite; para que se reviva su pasado medieval, su memoria de territorio navarro independiente; las penalidades de la represión franquista; para que se conozca su valor de paisaje, sentimiento y memoria.

P.S.: el 20-21 de octubre se organiza en Iruña un simposio sobre Paisaje y globalización. En esta época de convulsiones planetarias, ¿cómo afrontamos la transmisión de nuestro legado, nuestra cultura, lengua, memoria... en medio de fuerzas que nos globalizan? Es un reto importante.

Beloagako gazteluaren inguruko dokumentala sortu du Nabarraldek

ERDI AROKO GAZTELU NAFARRAREN
INGURUKO FILMA DURANGON
ESTREINATUKO DUGU, ABENDUAREN 8AN

Oiartzungo Arkale haitzetan kokatzen zen Beloagako gazteluaren ingurua, duela urte gutxi batzuk herritar gehienentzat ezezaguna zena, ahanzturrik berreskuratura izan da berriki. Bertako historialari eta laguntzaile talde batiek, Beloaga Bizirik taldeko kideek, gaztelua estaltzen zuten sastrakak garbitu eta errehabilitazio proiektu bati ekin zion. Leku itzela da, eskualdeko edozein puntutatik ikusi daitekeena eta, hala ere, mendeetan barrena ezkutuan egon dena, larrez estalirik.

Arkaleko haitzen gainean daukan kokapenarengatik, inguruaren ikuspegi ederra eskaintzen duen talaia bat da. Bertatik igaro ziren errromatarrek, gure artean arrastoak utzi zituztenak; erromesak; Pasaia, Hondarribia eta Donostian kokatu ziren gaskoiak; eta, nola ez, baskoiak ere. Guzti horiek eremuaren giza oinarriaren parte dira.

Beloagan hainbat balorek eta balditzek bat egiten dute: Erdi Aroko gazteluaren kokapena eta defensa-sistema, Iruñeko Erresumaren (gerora Nafarroa) antolakuntzan oinarrizkoa izan zena; Andrearriaga oroitariaren hurbiltasuna; Done Jakue Bidea (gazteluak Bidearen bi adar nagusien bidegurutzea babesten zuen, barrualdera eta kostaldera bideratzen zirenak); frankismo garaiko batalioiek eraikitako bunker eta defentsak; ondare eta natura paraje baten erdiko talai kokapena, ezaguetea eta begiratzea merezi duen paisaia batez inguratuta...

Guzti hori bildu dugu 'Beloaga. Memoriaren behatokia' ekoiztu berri dugun dokumentalean. 20 minutuko iraupeneko, Durangoko Azoka-k Irudienan estreinatuko dugu lehenengo abenduaren 8an, egerdiko 13:45ean. Bertaratu zaitezte, mereziko du eta!

FITXA TEKNIKOA

EGILEAK: Hernani Errotzen eta Nabarralde Fundazioa

EKOIZPENA: Jesús Iriarte

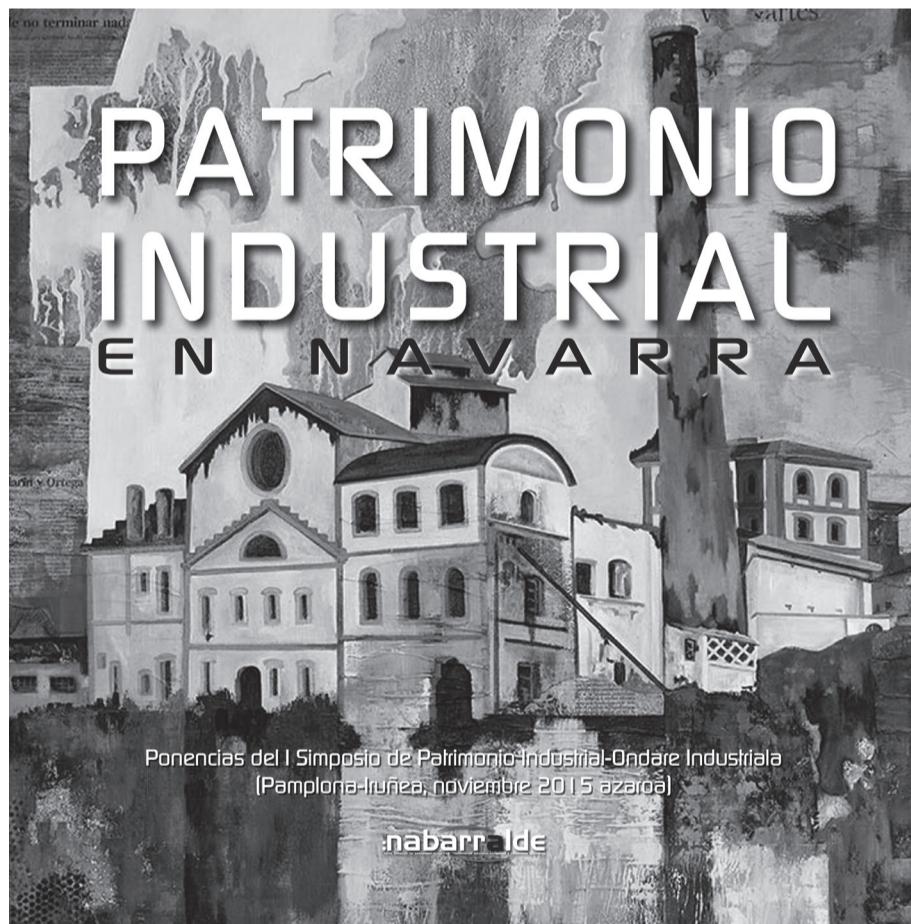
GIDOIA: Angel Rekalde eta Miren Mindegia

DOKUMENTAZIOA: Beñi Agirre

ELKARRIZKETATUA: Joxe Mari Iturrioz, Txema Gaztelumendi, Begoña Yuguero eta José Luis Orella Unzue

LAGUNTZAILEAK: Gipuzkoako Diputazioa eta Kutxa Fundazioa

Egileak: Victor Manuel Egia Astibia, Mikel Sorauren, Humberto Astibia, Iñaki Uriarte, Jaume Perarnau, Malli Txapar, Amaia Apraiz, Koldo Arnanz

DERECHO PIRENAICO, LA RAÍZ DE NUESTRA COLECTIVIDAD

El Derecho Pirenaico representa una concepción particular de las relaciones sociales, políticas, administrativas, etc., con que se organizan las sociedades, que adoptó nuestra colectividad vasconavarra hace siglos y le permitió sobrevivir en circunstancias de la más variopinta naturaleza.

Esta publicación surge de la jornada que Nabarralde y Martin Ttipia organizaron el año pasado en Agurain (Araba), y que tuvo como objeto definir las bases del Derecho Pirenaico, sus líneas generales, sus fundamentos jurídicos, y por otra parte desarrollar las distintas expresiones que el mismo aportó a la estructura administrativa, jurídica, política de la sociedad.

ZUZENBIDE PIRINIARRA, GURE KOLEKTIBITATEAREN SUSTRAIA

Zuzenbide Piriniarra gure kolektibitate nafarrak zeukan antolakuntza mota zen, gizartearren baitako harreman sozialak, politikoak eta administratiboak islatzen zituena, bestek beste. Antolakuntza horrek egoera anitz gailentzea ahalbidetu zion gure herriari. Hala, gure kolektibitatearen oinarri nagusia izan zen mendeetan. Hartara, Zuzenbide Piriniarra gure kolektibo nafarraren aktibitate sozio-ekonomikoaren, administracio formulen, politika ereduen eta mugimendu kulturalen ardatz nagusia da.

Orain argitaratzen dugun liburu hau, iaz Nabarraldek eta Martin Ttipiak elkarlanean antolatu genuen jardunaldiaren emaitza da. Bertan, Eskubide Piriniarraren oinarriak definitzea izan zen helburua, ezaugarri nagusiak eta oinarri juridikoak aztertuz; baita mendez mende nafarroako gizartearren ardatz administrativo, jurídico eta político izan zituen adiera desberdinak garatzea ere.

EL PATRIMONIO INDUSTRIAL, EL GRAN DESCONOCIDO

El patrimonio de una determinada sociedad o colectividad lo forma el conjunto de elementos materiales e inmateriales que la sustentan y caracterizan. El estudio de estos elementos nos acerca a conocer las características sociales, económicas o técnicas de esa colectividad en distintos momentos de su historia. Para una sociedad, el conocimiento de su memoria histórica, en la que evidentemente hay que incluir su pasado industrial, debería contribuir a su evolución y desarrollo.

Sin embargo, con demasiada frecuencia, el patrimonio industrial es el gran olvidado para estudiosos y defensores de los valores patrimoniales de nuestra sociedad. Buena culpa de ello la tienen los particulares patrones de belleza de cada uno, la relativamente corta historia de la industrialización que hace de él un patrimonio "joven" o los problemas urbanísticos y medioambientales que, habitualmente, genera la presencia de fábricas en las ciudades o incluso en sus cercanías. Pero tampoco podemos obviar, el frecuente desinterés de colectivos y autoridades competentes en el estudio, defensa y conservación de esta importante parte del patrimonio.

ONDARE INDUSTRIALA, EZEZAGUTZATIK HAUSMARKETA GUNERA

Ondarea, horrela definitu genezake: jatorria kontutan hartu gabe, gizarte edo kolektibitate baten eta honen garapenaren oinarri eta ezaugarri diren elemento material eta inmaterialen multzoa, inguruarekin eta gainerako kolektiboekin orekan dagoena.

Iturrealde ikerketa elkartea eta Nabarralde, Nafarroako Kutxa Fundazioaren, Iruñeko Udalaren eta Diario de Noticiasen laguntzarekin, antolatutako Ondare Industrialaren I. Simposioan gure memoria historikoaren eraiketarako ezinbestekoa den afera honetan murgildu ginen, Nafarroako lehenengo aurrekarietatik hasi eta ikonografia zein arkitekturaren galbahetatik igarota, Orbaiztetako armen fabrika edo Araiaiko San Pedroko fabrika bezalako eraikin ezagunak ahaztu gabe.

ENEKO ARITZA KOMIKIAREN BIGARREN EDIZIOA DURANGORA ERAMANGO DUGU

NABARRALDE FUNDAZIOAK ETA JOSEBA LARRATXE 'JOSEVISKY' MARRAZKILARIAK ARGITARATU ZUTEN IAZ KOMIKIA, ETA BIGARREN EDIZIOA PREST DAGO JADA

Nabarralde Fundazioak, Joseba Larratxe 'Josevisky' marrazkilariarekin elkarlanean egindako *Eneko Aritzat*. *Lehen errege baskoia* komikiaren bigarren edizioa prest dago. Iruñeko Erresumaren lehen errege izandakoaren istorioa kontatzen da bertan, gerora Nafarroako Erresumaren bilakatuko zen baskoien lurraldeko arorik erabakirriente batean. Haur, gazte eta helduentzako argitalpen egokia, dudarik gabe egungo euskal marrazkilari hoberenetako baten eskutik, gainera. Halaber, gaztelerazko bertsioa ere berrargitaratu du Nabarraldek, *Eneko Aritzat*. *Primer rey vascon* izenburupean.

Orreagako batailak duen presentzia nabarmena da, gure herriaren historiako pasarterik era-bakigarrienetakoa izan zen heinean. Gai horren inguruan dagoen informazio eza handia da, harrigarría kontutan hartuta euskaldunon lehenengo estatuari hasiera eman zion gertakaria izan zela jakinda. Eneko Aritzak Iruñeko boterea eskuratu zuen 824ean, Tuterako ahaide musulman zituen Banu Qasitarren laguntzaz. Herriak koroatu zuen errege eta horrela hasi zen Iruñeko Erreinuaren –Nafarroaren– ibilbidea, euskaldunek antolatutako Estatuarena, alegia. Mendeetan zehar bisigodo, franko eta arabiarren erasoak jasan ondoren, baskoiek beren lurak defendatzeko eresuma eratzea erabaki zuten, zortzi mendez luzatuko zen Iruñeko eta Nafarroako errege dinastiei hasiera emanet.

Komikian zerbaite nabarmentzen bada, hori gorri kolorearen erabilera da, Larratxek oinarrizkotzat hartu duena. “Gorri kolorea suarena da, odolarena, gerra irudikatzeko eta hari narratiboa izateko erabili dut”. Komikian irakurleak aurkituko dituen pertsonaien artean, aurpegiaren bat edo beste ezagunak suertatuko zaizkio irakurleari: “Aznar kondea entzutera koan, nik ezagutzen dudan beste Aznar hori burutan edukitza ezinbestekoa zen. Ikusten denez, euskaldunon historian beti egon omen da Aznarren bat gaitzoaren paperean... Hori bai, uste dut hartu dudan lizenziariak handiena izan dela, ez baitut uste IX. mendean orrazkera hori eramango zenik”, gehitu du umoretsu ilustratziaileak.

PATRIMONIO Y PAISAJE, PENSANDO EN EL FUTURO

¿El paisaje es el resultado del trabajo de un pueblo, de su cultura, de su modo de estar en el mundo? ¿Cómo lo modificamos y cómo nos modifica esto? Expertos de diferentes ámbitos del patrimonio, la cultura y el paisaje expusieron sus puntos de vista en torno al paisaje como elemento configurador del carácter de un colectivo, en una jornada organizada por la Fundación Nabarralde y la Asociación de Estudios Iturrealde y que ahora recogemos en esta publicación. Tal y como subrayó en su momento Humberto Astibia, director del simposio, el objetivo básico de este encuentro fue promover una reflexión prospectiva sobre el patrimonio y el paisaje de Nafarroa, que es tanto como pensar sobre el propio futuro como colectivo.

ONDAREA ETA PAISAIA, ETORKIZUNEAN PENTSATZEN

Paisaia herri batzen lanaren, bere kulturaren, munduan egoteko moduaren ondorio zuzena alda? Nola moldatzen dugu eta nola moldatzen gaitu horrek? Arlo desberdinak aditu batzuk bildu genituen ondarea, kultura eta paisaiaaren inguru ikuspuntu desberdinak mahai gaineran jarri eta kolektibo bezala daukaten eraginaren inguru hausnartzeko, Nabarralde Fundazioak eta Iturrealde Ikerketa Elkarteak antolatutako jardunaldi batean. Orain, hitzaldi sorta hori liburu honetan idlu dugu. Bere egunean Humberto Astibia azpimarratu zuen bezala, topaketa honen oinarrizko helburua Nafarroako ondarea eta paisaiaaren inguruhausnarketa sustatzea izan zen, giza kolektiboaren etorkizunari buruz pentsatzea bezalakoxea dena.

Egileak: Humberto Astibia, Koldo Artola, Iñaki Camino, Fernández Pérez, Joaquim Llansó, Joaquín del Valle, Iñaki Uriarte, Pascual Larumbe, Mikel Sorauren, Dámaso Munarriz, Miriam Serrano, Luis Erneta, Juan José Pons, Begoña Yuguero.

Arturo Campión, 'el Maestro'

**Jose Mari Esparza
Zabalegi**

Nació en la pamplonesa calle Chapitela en 1854. Gran polígrafo, sin duda la mayor figura literaria de Navarra en el siglo XIX y una de las más señeras de nuestra cultura. Concejal de Pamplona, diputado a Cortes por Navarra y senador por Vizcaya, filólogo, historiador, novelista, polemista político. Cerca de noventa publicaciones tanto en euskera como en castellano hacen de él una referencia inevitable. Prócer de la navarridad vasquista, toda su obra rezuma amor a su patria Navarra, corazón de todo el pueblo vasco, y lo sintetizó en el lema que fue su norte: *Euskal Herriaren alde*. Dicen que estudió la lengua con tanto furor que en ocho meses consiguió editar la balada *Orreaga* en dialectos guipuzcoano, bizcaino, labortano y suletino y 18 variedades de Navarra. Tenía 26 años. Dos años antes había escrito su primer libro acerca de la cuestión foral y los carlistas. A los 27 comienza su serie de narraciones vascas, que se englobarán bajo el nombre de *Euskariana*. A los 30 publicó su gran *Gramática Bascongada de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara* y a los 39 años lo vemos enfrentándose en el Congreso español al odiado ministro Gamazo. Con 82 años publicó dos nuevos libros y murió dejando inconclusos varios más.

En su juventud se sintió republicano federal, aunque jamás perteneció a ningún partido. Abandonó el liberalismo porque, según él, ofrecía "una libertad falsa", pero nunca dejó de ser federalista,

como medio de permitir "estados grandes sin menoscabo de nacionalidades pequeñas". Toda su vida trabajó obsesivamente en la tarea de restablecer la foralidad, la lengua y las tradiciones arrebadas, cimentando su discurso en su enorme capacidad para la investigación. Cultivó los estudios filológicos, jurídicos, antropológicos, históricos, literarios, políticos, la crítica musical y el arte.

Sus novelas son clásicos de amor a la tierra madre. Cuentos como *El último tamborilero de Erraondo*, *El Bardo de Izalzu* o *Pedro Mari* emocionaron a generaciones de navarros. Campión llegó al alma de los archivos del Reino y sus ensayos históricos le llevaron a la conclusión de que los mayores enemigos de Navarra habían sido y son los navarros, extraña maldición que nos acompaña y que tiene en el conde de Lerín su máximo exponente. Por eso Campión acaba odiando los partidos unitaristas españoles y el jacobinismo centralizador, al que acusa de las guerras fratricidas de los vascos desde la Guerra de la Independencia. "Sobre el fiemo de la cuadras campaba el fiemo, mil veces más pestilente, de la política española", afirma en su novela *Blancos y Negros*, que para Unamuno fue "de lo más hermoso que en estos años se ha escrito en España". En ella, Campión examina los banderíos políticos de Navarra y la degradación moral y pérdida de identidad que acarrea el retroceso de la lengua. La escena del maestro que desloma a palos a un pobre niño, al que le ha encontrado el anillo delator de haber sido el úl-

Cerca de noventa publicaciones tanto en euskera como en castellano hacen de él una referencia inevitable

timo que habló vascuence en la escuela, resume todas las historias conocidas en las aldeas del país. Como solución, Campión habla por boca del protagonista que se enfrenta por igual a carlistas y liberales: "Cese el grito de los partidos españoles y resuene el grito de la hermandad nabarra. Nada haré para dividir, cuenten conmigo para unir".

Frente al concepto de raza esgrimido por Sabino Arana, Campión antepone la lengua, las instituciones vascas y la Historia como argamasa de la nación. Creó la Asociación Euskara; fue académico de Euskaltzaindia; presidente de Euskal Esnalea, Euskal Erría, Sociedad de Estudios Vascos e Instituto de Estudios Históricos; miembro de la Academia de la Historia, de la Comisión de Monumentos de Navarra y fundador de Euskeraren Adiskideak, asociación borrada del mapa en 1936. En 1906 ya está cercano al nacionalismo, pero un nacionalismo no separatista, sino unionista, dentro de la monarquía española, y "a ella agregadas, pero con vida propia garantizada por solemnes pactos, las naciones baskas".

El 13 de septiembre de 1936, el mismo día que los franquistas ocupaban Donostia, salió un comunicado hacia Pamplona para ser publicado el día 15 por el *Diario de Navarra*, en el que Campión hacía público renuncio del nacionalismo vasco y se adhería a la Junta Nacional de Burgos. Un firma trémula de un hombre anciano y ciego, bajo un texto a máquina que él nunca pudo escribir, y que contradecía toda una

vida, fue motivo de una campaña propagandística propia de las situaciones de guerra. *El Diario* hacía comentarios triunfales por la adhesión "a la empresa nacional española" del *Maestro*, que recuperaba, según *el Diario*, el "verdadero espíritu" de Euskal Herria. Murió al año siguiente.

A causa del mensaje de todas sus obras, fue ignorado por la intelectualidad española, salvedad hecha de Pardo Bazán y Unamuno, que lo eligieron. Durante el franquismo sus obras fueron censuradas. Su editor, Bernardo Estornés, afirmaba que hasta fue llamado a Madrid, acusado de provocar con ellas "impacto social". Emilio Majuelo le ha dedicado recientemente una interesante monografía.

Ahora leemos que también IU y el PSOE se oponen a la entrega de la Medalla de Oro de Navarra al navarro que posiblemente más se la merece. En días pasados, hablando de Cataluña, escribió un artículo titulado *El españolismo atonta*. La ola de tontez ya ha llegado hasta aquí.

Noticias de Navarra

200 años: Xavier Mina

Kepa Larrea

El 11 de noviembre de 1817, una descarga de fusilería a los pies de la sierra de Pénjamo acababa con la vida del joven Xavier Mina, comandante en jefe de las guerrillas de Navarra y general del ejército insurgente mexicano. La orden de asesinarlo partió del virrey de Nueva España Juan José Ruiz de Apodaca demostrando con ese acto una crueldad equiparable a su estupidez política. Solamente cuatro años después de la muerte de Xavier, México sería libre y el virrey expulsado a la Península.

El navarro Xavier Mina fue un luchador infatigable por la libertad y la independencia contra los gobiernos absolutistas y autoritarios de Europa. Solamente tuvo dos enemigos, Napoleón Bonaparte, Emperador de Europa, y Fernando VII de Borbón, soberano del mayor imperio conocido en Occidente hasta entonces. A los dos combatió: al primer le hizo frente principalmente en tierras de Navarra a la cabeza de unos pocos cientos de guerrilleros hasta que cayó preso; al segundo se enfrentó al mando de la División Auxiliar de la República Mexicana junto a trescientos voluntarios de diversos países. Los franceses

le consideraron preso de Estado y pensaron que Mina valía más vivo que muerto. Los españoles, en cambio, fiaron el éxito de su empresa —la unidad el imperio— a la represión manu militari. El resultado fue que en pocos años redujeron el imperio donde nunca se ponía el sol a una protuberancia europea. Xavier Mina, proscrito en España y héroe en México. Antimonárquico y republicano, navarro y universal. Sus escritos y proclamas políticas nos dan cuenta del carácter libertador de su lucha contra la tiranía y a favor de la independencia de los pueblos, al igual que Bolívar, Miranda, Carrera y muchos otros libertadores. Sus enemigos, tanto absolutistas como liberales, lo tenían claro, y, tal vez, es por eso que la historiografía tradicional española al servicio de un centralismo retrogrado ha tratado primeramente de desestimar al joven navarro y, después, de relegarlo al olvido. Algunos hoy en día siguen añorando ese imperio. Un imperio que, como decía Xavier Mina, solo servía para el enriquecimiento de unos pocos a costa de muchos. Estoy hablando de hace 200 años, aunque algunos en este tiempo todavía no haya aprendido nada.

La orden de asesinarlo partió del virrey de Nueva España Juan José Ruiz de Apodaca

Katalunia eta gu

Eneko Bidegain

Aro berri bat hasi da Katalunian. Ondoko hilabeteetan anitz dago jokoan. Tentsio handiko garaiak dator. Espainiak ez du horrela amore emanen. Goizagi da ondorioak ateratzeko, Kataluniak orain arte egin duen bidearen araberako estrategia finkatzeko edo bidea hartzeko. Garbi ageri dena da, ordea, askatasuna ezin dela negoziatu Espainiarekin, ez dagoela aldebikoa den prozesurik eta bidea, egitekotan, bakarrik egin behar dela, Espainiarekin konfrontazioa eragiten badu ere.

Alabaina, boterea Madrilek du, eta beti izan du. Hori izan da mezua, Kataluniako Generalitatearen kudeaketa Madrilek hartzduenean. Kataluniaren erakunde autonomoek onartzen dituzten legeak ez badira Madrilen gusukoak, erantzun gogorra etor daiteke. Lehenago ere, Espainiako auzitegi konstituzionalak baliork gabe utzi izan ditu Kataluniako parlamentuak onartutako hainbat lege. Baita Euskal Autonomia Erkidegoak onartutakoak ere. Hots, erakunde autonomo horiek Madrilen borondatearen menpe daude. Beraz, Espainiaren erakundeak dira, tokian tokiko politikariekin kudeatzen badituzte ere. Hori ez da askatasuna.

Independentzia aldarrikatu ondoan, alderdi abertzaleek nola jokatuko dute Mariano Rajoyk abenduaren 21erako deitu dituen hauteskundeetan? Logikoki, Madrilen baimenaren arabera baizik funtziona ez dezakeen erakunde horretara joateari uko egin behar liokete eta, beraz, hauteskundeara ez aurkezu. Bi erakunde paralelo ariko lirateke politika egiten: Madrilen eskumakila den Generalitatea, eta herriak eman dion mandatutik Kataluniako Errepublika eraikiko duena.

Herri-kontzentzia hori aktibatu behar dugu Euskal Herrian ere, herriaren indarrak (gehiengo zabal eta ukaezinak) aldarrikatu ahal izan dezan, egun batez, independentzia. Indar hori ez da goen bitartean, indar hori erakitzentzen aritu behar gara. Batetik, garbi utziz (barnera eta nazioartea begira), Euskal Herria herri okupatu bat dela, Frantziako eta Espainiako legediek ez dutela zilegitasunik Euskal Herrian. Alde horretatik, komeni da garbi uztea Kataluniaren eta Euskal Herriaren arazoa ez dela mugatzen frankismora edo post-frankismoa. Arazoa estrukturala da. Demokrazia, diktadura, errepublika edo monarkia izan, ezkerra ala eskuina, Espainia imperio bat da, eta zapaldurik dauzkan herriak espainoltzean oinarritzen da bere indarra. Eta baita Frantziaren ere. Baldintza horietan, guretzat demokraziak diren ala ez eztabaidatzea, denbora galtzea da.

Bi erakunde paralelo ariko lirateke politika egiten: Madrilen eskumakila den Generalitatea, eta herriak eman dion mandatutik Kataluniako Errepublika eraikiko duena

Eusko Legebiltzarrak eta Nafarroako Parlamentuak ere ez dute eskumen gehiago izanen independentzia aldarrikatzeko. Katalunian bezala, Espainia oldartuko litzateke. Beraz, biltzar konstituzionale bat sortzekotan, herritik sortu beharko da. Kataluniak bazuen herriaren indar hori, zenbait urtez milioika lagun jaitsi baitira karrikara independentzia galdez. Hor dago indarra. Eta indar hori azken hamar urteetan lortu bada ere – Espainiak Estatuta baztertzearen ondorioz – erroak anitez barnago ditu. Herri-kontzentzia aktibatu dute urtez urte, isil-isila, lan sakona eginez.

Herri-kontzentzia hori aktibatu behar dugu Euskal Herrian ere, herriaren indarrak (gehiengo zabal eta ukaezinak) aldarrikatu ahal izan dezan, egun batez, independentzia.

Herri-kontzentzia hori aktibatu behar dugu Euskal Herrian ere, herriaren indarrak (gehiengo zabal eta ukaezinak) aldarrikatu ahal izan dezan, egun batez, independentzia. Indar hori ez da goen bitartean, indar hori erakitzentzen aritu behar gara. Batetik, garbi utziz (barnera eta nazioartea begira), Euskal Herria herri okupatu bat dela, Frantziako eta Espainiako legediek ez dutela zilegitasunik Euskal Herrian. Alde horretatik, komeni da garbi uztea Kataluniaren eta Euskal Herriaren arazoa ez dela mugatzen frankismora edo post-frankismoa. Arazoa estrukturala da. Demokrazia, diktadura, errepublika edo monarkia izan, ezkerra ala eskuina, Espainia imperio bat da, eta zapaldurik dauzkan herriak espainoltzean oinarritzen da bere indarra. Eta baita Frantziaren ere. Baldintza horietan, guretzat demokraziak diren ala ez eztabaidatzea, denbora galtzea da.

Zalaparta handietara ohitu gara Euskal Herrian. Beharbada ez da horretarako tenorea. Utz dezagun Katalunia bidea egiten. Bitartean, lantokiz lantoki, elkartez elkartze, etxez etxe, egun dezagun lan isil bezain sakona: argituz zer den (eta zer ez) autodeterminazioa, demokrazia, zer den herria, zer den gizartea, herri zapaldu batean... Eta bakoitzak gure arloan lan egun dezagun herri kontzentzia indarberritzeko eta, noizbait, herri hau askatasunera eramanen duen sare sendoak josteko. Eta hori, herri osoan.

<http://eu.enbata.info/artikuluak/katalunia-eta-gu/>

Gipuzkoako historia nafarra

Beñi Agirre

Nabarralde liburu berri bat eramango du Durangora: "Gipuzkoako historia nafarra. Euskal Herria osotasunetik". Egilea Beñi Agirre da, ni neu alegia. Liburu honetan ere, Ignacio Barandiaranek esaten zuen moduan, metodoari buruzko bi ñabar-dura egin behar dira. Lehenengoa da, ezin dela Gipuzkoaren gaia ikertu bere inguruan dituen euskal probintzietatik bereizit eta, eremu zabalago batean, Europako Hego-mendebaldeko testuingurutik aparte. Euskal Herria, bere osotasunean, eremu zabalago batean kokatu behar da: Europan.

Euskal Herriari ezagutzen dizkiogun mugak Gaztelaren eta Frantziaren interesen araberakoak dira. Historian zehar liskarrak, gerrak eta inposaketak hain zuzen eragindakoak izan baitira. Ezin da ulertu Euskal Herria Nafarroaren eta euskararen lurrade historiko zabalean kokatu gabe. Bi estatuen debekuen aurrean herri berberaren aitortza egin gabe. Hor kokatzen da geografikoki Gipuzkoa. Historiaren pasarte asko, herri honen kokapen geografikoak baldintzatuak izan dira. Espainiako eta Frantziako, bi erreinu erraldoiek Nafarroaren banaketa hitzartu zutenetik, Gipuzkoak mugako izaera izan du Europako komunikazio bideen testuinguruan. Euskaldunok 1659ko Pirinioetako banaketaren ondoren, herriz herri bereizi gintzuten frantses ala espainolen gudu-lerroetan, salbuespenik gabe.

Euskaldunok, ordea, ez dugu ahantzi oroimen historikoaren garrantzia. Euskara, herri honen oroimenean dago bizirik. On-darea da, oroimen lekua. Bidasoa ibaiaren erdian dagoen Banaketaren uhartea horren lekuko ere bada. Bertan sinatu zuten gaurdaino diraue bi estatuen arteko banalerroa. Pirinioetako Ituna eta Bakearen Ituna deitu zioten. Sinatzaile indartsuek gaztelaniaz eta frantsesez mintzo ziren, Irungoak zein Hendaia-koak, aitzitik, euskaraz. Beti nagusitu izan dira ez hizkuntza indartsuenak, baizik eta indartsuenen hizkuntzak.

Ekuadorrera egindako bidaia batean neronek entzun nion Amazoniako indigena bat ibaia zeharkatzeko erabiltzen zuen ontzi txikiari txalupa deitzen. Bertan urte mordoxka zeraman Nafarroako misiolariak eman zidan azalpena: aspaldiko kontua da euskaldun jendea paraje hauetan ibiltzearena. Bertakoek diote misiolari euskaldunek irakatsi zietela hitza eta gaztelaniaz hitz egiten dutenean ere txalupa hitza erabiltzen dute denek. Indigenek indartsuenen, konkistatzaileen, hizkuntza darabilte gaur.

Peio Monteano ikertzaileak dio XVI. mendeko Nafarroa Gaia bi hizkuntza erabiltzen zirela: Euskara, nafrar gehienek hitz egiten zuten hizkuntza, baina ia inork idazten ez zuena. Eta erromantzea, hizkuntza hau jende gutxiagok erabiltzen zuen, baina hau xe soilik erabiltzen zuten idazteko. Gauza bera gerta-tzen zaigu euskaldunoi historiarekin. Gu gara gure historiaren subjektu, baina, besteek idazten digute historia.

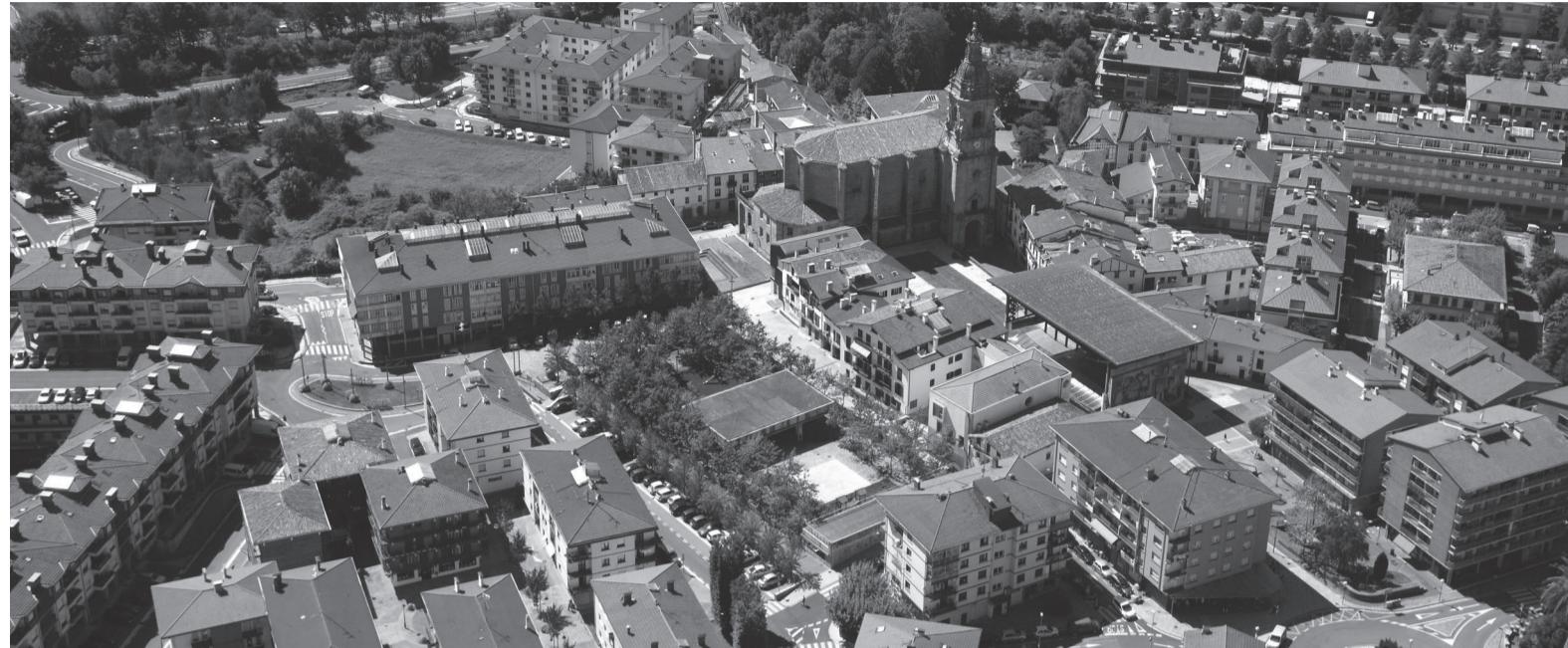
Ez dut esaten idatzi ez genuenik, hainbat pasarte bai bederen, baina, gutxi da guregana iritsi dena. Konkistatzaileek zokoratu, deuseztatu edo Inkisizioaren sutetan erre zituztenak ere ugari izan ziren, ziur. Bestelako subjektua duen historiografia tradicionalak kontatu izan du funtsean euskal herritarren irudia eta eman izan dio errelatoari haien ikuspegiko moldea. Aski da. Nire helburua izan da liburu honetan kontatzen denarekin bes-te pauso bat ematea aurrera. Etorkizunean, guztien esku ego-tea haien tradizio historikoa apurtzea eta gurea oparoa bihurtzea. Hala bedi!

Usurbil, Diada eta herri borondatea

Nafartarrak

Noaua!-ren 715. Alean Usurbilgo historiaz argitaratutako erreportajeak harritu eta penatu egin gaitu. Ez dugu inolako zalentzarikeen erreportajearen egileak ez duela inolako asmo txarrik, eta agian horixe bera da okearena. Asmo txarrik izango balu, errealitatearen jabe dela eta asmo txarrez beste mezu bat zabaldu nahi izan duela ondorioztatuko genuke, baina asmo txarrik ezean, zabaldu duen mezua asimilatua duela eta ez duela zalentzan ere jartzen esan nahi bait du...

Erreportajearen 2 errege aipatzenten dira, Enrique II Castillako erregea eta Antso Jakituna erregea. Ez da esaten 2. errege hau, Antso Jakituna, Nafar erregea zenik. Beraz, esplikazio gehiagorik gabe garai ezberdinak bertako bi errege zirela ondoriozta dezakegu. Ez da esaten 2 errege hauen arteko garaian Gaztelak euskaldunon lurradea, Nafarroa alegia, konkistatu zuenik, armen indarrez konkistatu ere. Ez da esaten geroztik gaudela euskaldunok administratiboki zatituak, Nafar ginenak bat-batean konkistaren ondorioz Gaztelak izatera pasatu bait ginen. Eta noski, konkistatuak eta borotxatuak izatea ez zen “herriaren borondatea” izan. Erreportajearen esaten dena zera da, Gaztelako erregeak (konkistatzaleak alegia) Usurbilgo herriaren boronda-

teari erantzunez eman ziola Usurbili herribildu titulua. Ez dugu sekula jakingo Nafar erregeek herriaren borondateari jaramon egingo zioten ala ez, kanpotar koroak ordezkatuak izan bait ziren. Zer legitimitate du errege konkistatzaleak tituluak emateko? Inori bururatzen al zaio Francisco Franco diktadoreak lehenagotik gaztelar erregeak egin bezala, armen indarrez boterea hartu ondoren emaniko tituluak ospatzea? Ez. Izatekotan Kataluiniaren 2017-ko Ekainean egin duten moduan 1938 eta 1978 artean tribunal frankistek harturiko erabakiak ilegalizat jotzen dira. Ez bait zaio legitimitarik eman nahi frankismoari. Eta guk? Gaztelarren konkistari legitimitatea eman behar al

diegu? Ospatu egin behar al dugu errege konkistatzaleak emaniko titulua?

Erreportajearen, Kataluiniaren moduan Usurbildarron Diada hori izan litekeela aipatzenten bait da... Kataluiniarrek Diadarekin memoria ariketa bat egiten dute, ez da ospakizuna. 1714. Urtean Bartzelona 14 hilabetez setiatua egon ondoren Borboitarraren mempe erori zela oroitzen dute eta bertan borrokatu zutenei ohore egiten diete. Diada egunean Rafael Casanova-ren irudiaren aurrean lore eskaintza egiten dute Kataluiniarrek. Casanova 1714. Urtean Bartzelonako Conseller en Cap-a zen eta gudan zauritua izan zen. Ikusi izan ditugu baita ere euskal alderdi politiko abertzaleak loreak eskeintzen. Baditugu

euskaldunok antzeko datak oroitzeke ere: 1.199. urtean Gasteiz 9 hilabetez Gaztelako tropet setiatua izan zuten, eta bertako biztanleak sutsuki defendatu zuten herria tropa inbaditzai-leen aurrean; 1521. Urtean izan zen Noaingo batalla ere, Nafarrok 1.512. urtean Gaztelar erasoaren aurrean galduak lurradea berreskuratzeko azken saio handia. Eta beste hamaika gertakizun gehiago ere baditugu gororatu beharrekoak...

Baditugu bai euskaldunok ere monumentuak eraikitzeko eta lore eskaintzak egiteko arrazoia. Badugu beharra bai, memoria ariketak egiteko, eta hala egingo bagenu agian ez genuke horekin. Eta aldeko asminilazio sintomariak izango.

Eman izena nabarkide izateko Hazte socio de Nabarralde

info@nabarralde.com · www.nabarralde.com · (34) 948 21 10 57 · Bidankoze kalea 3 · 31014 · Iruña/Pamplona/Pampelune · NAFARROA-NAVARRA-NAVARRE · DLNA: 2449/2005 · ISNN 1885-2181

Izen - abizenak Nombre y apellidos:

Herbidea / Dirección:

Posta kodea / Código postal:

Herria / Población:

Hizkuntza / Idioma:

E-mail:

Tel: Mugikorra / Móvil

Finkoa / Fijo

Kuota / Cuota (12€ Hileru / Mensuales) • 35 urtez azpikoek / menores de 35 años (8€ Hileru / Mensuales)

Erakundeak / Entidades: (Hitzarmenaren arabera / Según convenio)

Kontu zenbakia / Nº de cuenta (IBAN 24 dígito):

ENA / DNI:

Ekarpeneak PFEZ aitorpenean kengarri dira / Las aportaciones son deducibles del IRPF